

Alina Daniłowska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW

Kredyty preferencyjne dla gospodarstw indywidualnych w okresie przemian systemowych (1990–1994)

Wprowadzenie

Kredyty preferencyjne mogą być stosowane jako:

- jedna z form wyrównywania (rekompensowania) trudnych warunków funkcjonowania podmiotów gospodarczych;
- instrument sterowania przez państwo procesami restrukturyzacji rolnictwa, obrotu i przetwórstwa [Urban 1991].

Są narzędziem wygodnym i elastycznym, gdyż:

- 1) można tak ustalić warunki ich udzielania, aby trafiły do wybranej grupy rolników;
- 2) finansują realizację określonych przedsięwzięć.

Preferencje mogą mieć charakter powszechny, tzn. dotyczą wszystkich rolników realizujących preferowane przez rząd przedsięwzięcia bądź są zastrzeżone dla wybranej, według jakiegoś kryterium, grupy rolników. Takimi kryteriami mogą być wiek czy region zamieszkania.

Preferencje mogą polegać na:

- niższej, od powszechnie stosowanej, stopie procentowej;
- dłuższym okresie spłat;
- karencji;
- możliwości umorzeń;
- wyższym udziale kredytu w finansowaniu danego przedsięwzięcia.

Do 1990 r. kredyty preferencyjne w rolnictwie były szeroko stosowane. Preferencje miały charakter kompleksowy, tzn. obniżonemu oprocentowaniu nierzadko towarzyszyła karencja, dłuższy okres spłat i możliwość umorzeń.

W ramach wprowadzania reguł gospodarki rynkowej z dniem 1.01.1990 r. uchylono:

- 1) nałożone na banki obowiązki dotyczące zapewnienia uprzywilejowań i preferencji w zakresie:
 - a) dostępności do kredytów,
 - b) oprocentowania kredytów i warunków ich spłaty;

2) postanowienia umów kredytowych, ustalające oprocentowanie kredytów według stawek stałych i preferencyjnych.

Kredyty preferencyjne, podobnie jak zwykle, niespłacone w dniu wejścia w życie ustawy, zostały oprocentowane zmienną stawką, taką samą jak pozostałe kredyty. Dopiero w marcu 1990 r. Rada Ministrów wydała rozporządzenie o pomocy kredytowej ze środków budżetowych w spłacie należnego bankom oprocentowania od kredytów zaciągniętych na warunkach preferencyjnych do 31.12.1989 r.¹

Do kredytów preferencyjnych w rolnictwie wrócono bardzo szybko, bo już w kwietniu 1990 r., uznając, że należy wspierać postęp biologiczny i przekształcenia strukturalne. W 1992 r. posłużono się kredytem preferencyjnym, aby zniwelować skutki suszy.

Kredyty preferencyjne udzielane rolnikom od 1990 r. można podzielić na 3 grupy według kryterium celu wprowadzenia:

1) tzw. kredyty „wiosenne” – w zamyśle mające przyczyniać się do wdrażania postępu biologicznego, przeobrażeń struktury agrarnej, zapobiegania regresowi kultury rolnej postępującemu w ślad za spadkiem dochodów;

2) kredyty „suszowe” – służące niwelowaniu skutków suszy;

3) kredyty inwestycyjne – wspierające modernizację techniczną rolnictwa.

Cel i zakres opracowania

Przed opracowaniem postawiono następujące cele:

1. Przedstawienie procesu kształtowania systemowych rozwiązań w zakresie kredytów preferencyjnych dla rolników indywidualnych.

2. Odpowiedź na pytania:

– jakie były efekty produkcyjne i dochodowe kredytów preferencyjnych dla rolników?

– czy kredyty preferencyjne w takim kształcie były skutecznym instrumentem wdrażania postępu rolniczego i restrukturyzacji rolnictwa?

W opracowaniu zostaną wykorzystane dane statystyki masowej GUS, dane liczbowe z Ministerstwa Finansów, sprawozdania z wykonania budżetu państwa i inne publikowane materiały.

¹Pomoc dotyczyła kredytów zaciągniętych na finansowanie budownictwa mieszkaniowego, wdrażanie postępu biologicznego, zakup ziemi na cele rolnicze oraz nakłady inwestycyjne na jej zagospodarowanie. Pomoc polegała na spłaceniu ze środków budżetu centralnego części należnego bankom oprocentowania, od kredytu mieszkaniowego 32%, na postęp biologiczny, zakup ziemi oraz nakłady inwestycyjne – 20%.

Kredyty „wiosenne”

Kredyty „wiosenne” w latach 1990–1994 były szczegółowo regulowane corocznymi rozporządzeniami Rady Ministrów. Rozporządzenia te wyznaczały cele kredytowania, określały zasady udzielania i spłaty kredytów, a także podmioty mogące z nich korzystać. Wysokość środków w danym roku na cele preferowane w rolnictwie określała ustawa budżetowa.

Cele i warunki udzielania oraz spłat kredytów „wiosennych”

Rozporządzenie regulujące kredyty preferencyjne w 1990 r. obejmowało następujące cele w rolnictwie:

1) wdrażanie postępu biologicznego w zakresie zakupu kwalifikowanego materiału siewnego oraz hodowlanych jałówek, loszek i owiec, maciorek, a także rozplodników;

2) zakup ziemi na cele rolnicze oraz nakłady inwestycyjne związane z jej zagospodarowaniem przez rolników indywidualnych w okresie 5 lat od daty jej zakupu lub przejęcia na własność;

3) budownictwo mieszkaniowe.

Rozporządzenie to przewidywało też preferencyjne kredyty na zakup środków obrotowych do produkcji rolnej. W nowelizacji rozporządzenia (w lipcu) uwzględniono skup produktów rolnych (tzw. kredyt skupowy). W kolejnych latach rozszerzano listę celów objętych preferencjami. W 1991 r. dodano punkt o nakładach inwestycyjnych na przystosowanie gospodarstw rolniczych do produkcji żywności metodami ekologicznymi, a w punkcie o nakładach na zagospodarowanie ziemi uwzględniono zakup maszyn i urządzeń do produkcji rolnej, z wyjątkiem ciągników i innych środków transportowych². W 1992 r. w punkcie o zagospodarowaniu ziemi dopuszczono już kredytowanie zakupu ciągników i trwałych nasadzeń, w 1994 r. dołączono kredytowanie paliw. W 1994 r. kredyty na zakup ziemi i jej zagospodarowanie zostały wyłączone z rozporządzenia i znalazły się w gestii ARiMR.

Kredyty „wiosenne” i „skupowe” były udzielane przez banki, które zawarły odpowiednie umowy z Ministerstwem Finansów. W 1990 r. był to głównie BGŻ i zrzeszone w nim banki spółdzielcze, w 1991 – BGŻ (BS), BH, PKO S.A., PKO BP i 9 banków komercyjnych. W 1992 r. dołączyły 3 banki cukrownicze, Gospodarczy Bank Wielkopolski i kilka samodzielnych banków spółdzielczych, w 1993 r. lista banków dysponujących dopłatami liczyła ponad 30 pozycji, w 1994 r. kredytów „wiosennych” udzielały 24 banki (i zrzeszone BS), a „skupowych” – 29 (i zrzeszone BS).

²W tym też roku kredyty preferencyjne na zakup nawozów i środków ochrony roślin zostały uregulowane oddzielnym aktem prawnym, a w budżecie przewidziano na ten cel osobne środki.

Tabela 1.

Oprocentowanie kredytów „wiosennych” udzielanych rolnikom oraz stopy kredytu refinansowego w latach 1990–1994

Przeznaczenie kredytów preferencyjnych	Lata	Stopa procentowa uzyskiwana przez banki	Stopa procentowa płacona przez rolników	Stopa kredytu refinansowego [%]
Postęp biologiczny	1990	stała stopa procentowa	0,7 bankowej stopy procentowej	1990
	1991	stopa kr. ref. + 3 pkt. procentowe	0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	styczeń 36/m*
	1992	stopa kr. ref. + 4 pkt. procentowe	0,7 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	luty 20/m
	1993	1,12 stopy kr. refinansowego	0,7 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 15%	marzec 10/m
	1994	1,14 st. kr. ref. lub 1,2 st. kr. red.	10%	kwiecień 8/m
Nawozy i środki ochrony roślin	1990	I półrocze-stała stopa procentowa od 1VII st. kr. ref.+2 pkt. proc.	I półrocze: dla kr. 6-miesięcznych – 24%, dla kr. 9-mies. – 30%; II półrocze: 18%	maj 5,5/m
	1991	nie regulowane Roz. R.Min.	nie regulowane Rozporządzeniem R.Min.	czerwiec 4/m
	1992	stopa kr. ref.+4 pkt. proc.	0,7 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	1.07.–14.10. 1990 r. 34/r*
	1993	1,12 st. kr. refinansowego	0,7 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 15	15.10.–20.11 1990 r. 43/r
	1994	1,14 st. kr. ref. lub 1,2 st. kr. red.	10%	21.11.1990 r.- 31.01.1991 r. 55/r
Zakup ziemi na cele rolnicze	1990	stała stopa procentowa	0,8 bankowej stopy procentowej	1991–1994
	1991	stopa kr. ref.+ 3 pkt. procentowe	0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	1.02.91.–30.04.1991 r. 72/r
	1992	stopa kr. ref. + 4 pkt. procentowe	0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	1.05.91.–4.07.1991 r. 54/r
	1993	1,12 stopy kr. refinansowego	0,5 stopy kr. refinansowego	5.07.91.–1.08.1991 r. 50/r
	1994	kredyty w gestii ARiMR	kredyty w gestii ARiMR	2.08.91.–14 .09.1991 r. 44/r
Nakłady na zagospodarowanie ziemi roln.	1990	stała stopa procentowa	0,8 bankowej stopy procentowej	15.09.1991 r.-
	1991	stopa kr. ref.+ 3 pkt. procentowe	0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	30.06.1992 r. 40/r
	1992	stopa kr. ref.+ 4 pkt. procentowe	0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20%	1.07.1992 r.-
	1993	1,12 st. kredytu refinansowego	0,5 st. kr. ref. (przy ciągniku 0,7 st. kr. ref.)	21.02.1993 r. 38/r
	1994	kredyty w gestii ARiMR	kredyty w gestii ARiMR	22.02.1993 r.-

Nakłady inwestycyjne związane z przystosowaniem do produkcji żywności metodami ekologicznymi	1990 1991 1992 1993 1994	nie regulowane Roz. R.Min. stopa kr. ref. + 3 pkt. procentowe stopa kr. ref. + 4 pkt. procentowe 1,12 stopy kr. refinansowego 1,14 st. kr. ref. lub 1,2 st. kr. red.	nie regulowane Roz. R.Min. 0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20% 0,5 stopy kr. ref., ale nie mniej niż 20% 0,5 stopy kr. refinansowego 10%	12.05.1994r. 35/r 13.05.94– 31.12.1994r. 33/r 1994 r. – kr. redyskontowy 1.01. – 12.05 29/r
Zakup paliwa	1994	1,14 st. kr. ref. lub 1,2 st. kr. red.	10%	12.05. – 31.12. 28/r

*oprocentowanie w stosunku: m – miesięcznym, r – rocznym

Źródło: Rozporządzenie R. Min. regulujące kredyty wiosenne, Dz.U. RP nr 27/1990, 50/1991, 24/1992, 30/1993, 55/1994, Życie Gospodarcze nr 23/1994 r.

Tabela 2.

Inne warunki udzielania i spłat kredytów „wiosennych” w latach 1990–1994

Rok	Maksymalna wysokość kredytu na gospodarstwo	Termin spłaty kredytu	Pozostałe warunki
1	2	3	4
1990	Na zakup środków obrotowych: w I półroczu 10 mln zł w II półroczu 20 mln zł Na budownictwo mieszkaniowe – 70% kosztów budowy domu o powierzchni do 140 m ² .	W I półroczu kredytu na środki obrotowe udzielano na 6 lub 9 miesięcy. W II półroczu zgodnie z indywidualnym cyklem produkcji rolnej, ale nie dłużej niż 12 miesięcy. Na inne cele nie określono.	W latach 1991–1994 producenci chcący przestawić gospodarstwo na produkcję żywności metodami ekologicznymi powinni przedstawić atest lub zaświadczenie wydane przez Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi EKOLAND.
1991	70%, ale nie więcej niż 100 mln zł wartości nakładów inwestycyjnych na zakup ziemi na cele rolnicze, takie same wielkości: – na zagospodarowanie ziemi – na przystosowanie gospodarstwa do produkcji żywności metodami ekologicznymi.	Nie określono	W latach 1992–1993 rolnik obowiązany był okazać bankowi imienny dowód zakupu nawozów i środków ochrony roślin w ciągu 2 miesięcy od daty zaciągnięcia kredytu. W 1994 r. należy udokumentować fakturami VAT lub rachunkami uproszczonymi co najmniej 80% wartości kredytu.

cd. tabeli 2

1	2	3	3
1992	80% wartości wydatków na zakup ziemi na cele rolnicze; 50% wartości nakładów inwestycyjnych na zagospodarowanie ziemi; 90% wartości nakładów inwestycyjnych na przystosowanie gospodarstwa do produkcji żywności metodami ekologicznymi.	Dla kredytów na nawozy i środki ochrony roślin termin spłaty 31.12.1992. Na inne cele nie określono.	
1993	250 mln zł na zakup ziemi na cele rolnicze; 300 mln zł na nakłady inwestycyjne na zagospodarowanie ziemi; 250 mln zł na przestawienie gospodarstwa na produkcję żywności metodami ekologicznymi.	Dla kredytów na nawozy i środki ochrony roślin termin spłaty 31.12.1993. Na inne cele nie określono.	W 1994 r. należało przedstawić nakaz płatniczy podatku rolnego określającego wielkość UR w gospodarstwie i oświadczenie, że się ich nie oddzierżawia.
1994	na wszystkie cele kredytu „wiosennego” – 1 mln zł na 1 ha UR w gospodarstwie	6 miesięcy dla wszystkich celów kredytu wiosennego.	

Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów regulujące kredyty „wiosenne” w latach 1990–1994, Dz. U. RP: 1990 r. nr 27, 1991 r. 50, 1992 r. nr 24, 1993 r. nr 30, 1994 r. nr 55.

Wartość udzielonych przez poszczególne banki kredytów preferencyjnych zależała od ich możliwości kredytowych i przyznanej im kwoty dopłat do oprocentowania. Większość przewidzianych dopłat przyznano BGŻ i bankom spółdzielczym. W 1991 r. BGŻ i BS otrzymały 73,1% dopłat, w 1992 r. BGŻ (BS), Gospodarczy Bank Wielkopolski (BS) i samodzielne banki spółdzielcze uzyskały 81,8% środków, w 1993 r. udział BGŻ, banków regionalnych i banków spółdzielczych spadł do 65%, w 1994 r. BGŻ, bankom regionalnym i spółdzielczym przyznano 81,2% zaplanowanych dopłat do kredytów „wiosennych” i 27,9% do kredytów „skupowych”. Z budżetu państwa wypłacano bankom część oprocentowania, odpowiadającą różnicy między stopą procentową płaconą przez rolników czy podmioty skupujące produkty rolne i „żadaną” przez banki. Banki nie miały jednak swobody kształtowania tej stopy procentowej, gdyż naturalnym zjawiskiem byłoby ustalanie jej na wysokim poziomie. Ustawodawca zabezpieczał się przed tym, ustalając stopę oprocentowania dla banków na poziomie stopy kredytu refinansowego (od 1994 r. także redyskontowego) podwyższonej o kilka punktów procentowych, był to poziom niższy od rynkowych stóp procentowych w tych latach (tabela 1). Stopy procentowe od kredytów preferencyjnych płacone przez rolników były znacznie niższe od rynkowych. Różnica ta była najwyższa w 1994 r., gdyż stopa procentowa płacona przez rolników wynosiła 10%, natomiast rynkowa była około 4-krotnie wyższa. Kredyty „wiosenne” na niektóre cele miały określony maksymalny termin spłaty (tabela 2). W 1990 r. było to 6 lub 9 miesięcy dla kredytów obrotowych udzielonych w I półroczu i 12 miesięcy dla kredytów w II półroczu. W 1991 r. kredytów na nawozy i środki ochrony roślin udzielano na okres do 1 roku. W 1992 i 1993 r. kredyty na ten cel miały termin spłaty do 31 grudnia. W 1994 r. kredyty nawozowe, na postęp biologiczny, paliwo, nakłady inwestycyjne na produkcję ekologiczną musiały być spłacone w ciągu 6 miesięcy. Ograniczona była wartość kredytów na niektóre cele. Ograniczenia te miały charakter kwotowy (1990, 1993, 1994) lub procentowy – jako procent od nakładów (1992). W 1991 r. zastosowano łącznie powyższe rodzaje ograniczeń.

Wartość i struktura dopłat do kredytów preferencyjnych

W ustawie budżetowej corocznie przewidywano określoną kwotę na dopłaty do kredytów „wiosennych” i „skupowych”. Zarówno ustawy, jak i coroczne rozporządzenia Rady Ministrów nie regulowały proporcji podziału środków na kredyty „skupowe” i „wiosenne”, a w ramach kredytów „wiosennych” na poszczególne cele. Banki miały możliwość dowolnego kształtowania proporcji podziału dopłat do poszczególnych rodzajów kredytów. Mogły przeznaczyć wszystkie środki na kredyt „skupowy”. Dopiero w 1994 r. Ministerstwo Finansów zasugerowało im określony podział środków na kredyt „wiosenny” i „skupowy”.

W kolejnych latach dopłaty z budżetu państwa do kredytów preferencyjnych „wiosennych” i „skupowych” wynosiły:

1990 r. – 834,950 mld zł;

1991 r. – 1183,257 mld zł (dodatkowo 850 mld zł z budżetu wykorzystano na bezpośrednie kredytowanie zakupów nawozów i środków ochrony roślin);

1992 r. – 1101,5 mld zł;

1993 r. – 1498,8 mld zł;

1994 r. – zaplanowano 1402,7 mld zł: 809,545 mld zł na kredyt „wiosenny” i 593,183 mld zł na kredyt „skupowy”.

W cenach stałych z 1990³ dopłaty te wynosiły: w 1991 r. – 684,0 mld zł; w 1992 r. – 458,4 mld zł; w 1993 r. – 458,3 mld zł i w 1994 r. – 339,9 mld zł.⁴

Tabela 3.

Wartość i struktura wykorzystania środków budżetowych na dopłaty do kredytów „wiosennych” i „skupowych” w latach 1992–1994

Wyszczególnienie	1992		1993*		1994 plan		wyko- nanie na 30.09. mld zł
	mld zł	%	mld zł	%	mld zł	%	
Dopłata ogółem**	1101,5	100,0	1565,6	100,0	1402,7	100,0	
w tym do kredytów:							
1. „skupowych”	867,0	78,7	1459,8	93,3	593,2	42,3	141,5
2. „wiosennych”	187,7	17,0	105,8	6,7	809,5	57,7	390,11
w tym na:							
– postęp biologiczny	30,7	2,8	26,6	1,7			36,8
– zakup nawozów i środków ochrony roślin	136,3	12,3	31,7	2,0			347,8
– zakup ziemi i jej zagospodarowanie	20,7	1,9	47,5	3,0			–
– przystosowanie gospodarstw do produkcji metodami ekologicznymi	0,0		0,0				0,01
– paliwo	–		–		–		4,7
3. Inne rozliczenia	46,8	4,3	–66,8*				0,8

*Kwota 66,8 mld zł z tytułu innych rozliczeń, np. zwrotu nie wykorzystanych środków w roku poprzednim, powiększyła kwotę dopłat z budżetu państwa wynoszącą 1498,8 mld zł, tak że faktyczna kwota dopłat w tym roku wynosiła 1565,6 mld zł.

**Dopłaty z danego roku są przeznaczone na dopłaty do oprocentowania kredytów udzielonych w latach poprzednich i roku bieżącym.

Źródło: Departament Długu Publicznego w Ministerstwie Finansów.

³Zastosowano wskaźniki cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa indywidualne w rolnictwie.

⁴W latach 1992, 1993, 1994 rolnicy mogli też korzystać z kredytów „suszowych”, na które przyznano osobne środki. Zagadnienie to zostało omówione w dalszej części niniejszego artykułu.

Z powyższych danych wynika, że z roku na rok zmniejszono środki finansowe, w ujęciu realnym, przeznaczane na tę formę pomocy dla rolnictwa.

W latach 1992 i 1993 dopłaty do kredytów preferencyjnych dla rolnictwa i gospodarki żywnościowej przeznaczono głównie na kredyt „skupowy”, dopłaty do kredytów „wiosennych” były niewielkie zarówno w ujęciu względnym, jak i bezwzględnym. Doświadczenia z 1993 r., gdy banki zużyły na kredyt „skupowy” 93,3% dopłat, sprawiły, że w 1994 r. Ministerstwo Finansów podzieliło formalnie przyznaną kwotę na dwie części – dopłaty do kredytów „wiosennych” i do kredytów „skupowych”. Dopłaty do kredytów „wiosennych” stanowiły 57,7% zaplanowanej kwoty, wartościowo były kilkakrotnie wyższe niż w latach poprzednich i nie dotyczyły już zakupów ziemi i nakładów inwestycyjnych na jej zagospodarowanie. W praktyce banki miały nadal możliwość dokonywania przesunięć środków.

Wartość udzielonych kredytów i ich efekty produkcyjne

Wielkość dopłat i możliwości kredytowe banków z jednej strony, a popyt na kredyt ze strony podmiotów uprawnionych z drugiej determinowały wartość kredytów preferencyjnych udzielonych w latach 1990–1994. Szacunkowe wartości kredytów „wiosennych” i „skupowych” w latach 1992 i 1993 oraz prognozę na 1994 r. prezentuje tabela 4. Analogiczne szacunki dla lat 1990 i 1991 nie były prowadzone.

Wartość udzielonych kredytów „wiosennych” w 1992 r. była w skali kraju niska – około 1,2 bln zł. Efekty kredytów w zakresie postępu biologicznego, zakupu i zagospodarowania ziemi były niewielkie, dla przykładu cała suma kredytów udzielonych na postęp biologiczny wystarczaby na sfinansowanie zakupu sadzeniaków na kilka procent powierzchni zajętej pod uprawę ziemniaka w 1992 r. Kredyty nawozowe pozwoliły na sfinansowanie kilkunastu procent ilości zakupionych w tym roku nawozów.

W 1993 r. wartość kredytów „wiosennych” w ujęciu nominalnym była o 44% mniejsza niż w roku poprzednim, a w ujęciu realnym, w cenach 1992 r., o około

Tabela 4.

Szacunkowe dane dotyczące średniorocznego wykorzystania kredytów preferencyjnych w latach 1992 i 1993 oraz prognoza na 1994 r.

Wyszczególnienie	1992	1993	1994
	mld zł		
Kredyt na:	5 551,9	9 815,1	15 951,4
1. skup i zapasy płodów rolnych ze zbiorów roku poprzedniego i bieżącego	–	46,7	108,1
2. skup i przechowywanie ryb	144,6	178,5	1 667,8
3. postęp biologiczny	885,2	216,2	1 666,0
4. nawozy i środki ochrony roślin	–	–	–
5. zakup ziemi i nakłady inwestycyjne na jej zagospodarowanie	124,1	219,7	–

Źródło: Departament Długu Publicznego w Ministerstwie Finansów.

60%. Spadek dotyczył nawozów i środków ochrony roślin. Na postępowanie biologiczne, zakup i zagospodarowanie ziemi udzielono w ujęciu nominalnym kredytów o wyższej wartości. Efekt kredytów nawozowych był minimalny, na postępowanie biologiczne, zakup ziemi i jej zagospodarowanie podobny jak w roku 1992. Należy jednak pamiętać, że w 1992 r. uruchomiono kredyty „suszowe”. Gros środków na ten cel zostało wykorzystane w 1993 r. Można więc przypuszczać, iż miało to wpływ na ukształtowanie proporcji podziału dopłat z budżetu między kredyty „wiosenne” i „skupowe” w 1993 r. i takie sumy udzielonych kredytów. Warto podkreślić, że w szacunkach Ministerstwa Finansów nie ma wymienionych sum kredytów na nakłady inwestycyjne związane z przystosowaniem gospodarstw do produkcji żywności metodami ekologicznymi. Świadczy to o marginalnym znaczeniu tego kredytu.

W 1994 r. planowana suma dopłat do kredytów „wiosennych” w ujęciu nominalnym i realnym była kilkakrotnie wyższa niż zrealizowane dopłaty w latach ubiegłych, toteż prognozowane wielkości kredytów na poszczególne cele były także wyższe niż faktycznie udzielone uprzednio. W prognozie zwraca uwagę podobna wartość kredytów nawozowych i na postępowanie biologiczne. Świadczy to o szczególnej trosce ustawodawcy o wdrażanie postępu biologicznego. Po 9 miesiącach wykonania (tabela 3) okazało się, że dopłata do kredytów nawozowych była prawie 10-krotnie większa niż do kredytów finansujących postępowanie biologiczne, toteż prognoza w tym zakresie nie spełniła się. W prognozie na rok 1994 nie było pozycji nakłady inwestycyjne na produkcję ekologiczną. Wynika stąd, że ustawodawca przewidywał na podstawie doświadczeń z lat ubiegłych, że rolnicy nie będą zainteresowani kredytami na te cele. Potwierdza to wykorzystana w ciągu 9 miesięcy 1994 r. wielkość dopłat do kredytów inwestycyjnych na przestawienie gospodarstw na produkcję żywności metodami ekologicznymi. Suma w zaokrągleniu 10 mld zł świadczy, że w skali kraju udzielono na jej podstawie kredytu(ów) o kilkudziesięciomilionowej wartości, co jest, jak na nakłady inwestycyjne, wielkością znikomą. Dopłaty do kredytów na paliwo i, co z tego wynika, wielkość udzielonych na nie kredytów były w skali kraju bardzo małe.

Z badań ankietowych dotyczących wartości i zasięgu kredytów preferencyjnych „wiosennych” i „skupowych” w 1994 r., przeprowadzonych przez Sekcję Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej przy Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wynika, że do połowy lipca 1994 r. banki udzieliły kredytów „wiosennych” na sumę około 4,5–4,6 mld zł, co jest zgodne z prognozą Ministerstwa Finansów. Zdecydowaną ich większość (79% ogólnej wartości) udzieliły banki spółdzielcze. Ogólną liczbę udzielonych kredytów oszacowano na 475 tys., czyli skorzystało z nich około 23% rolników. Należy zaznaczyć, że banki spółdzielcze w pierwszej kolejności obsługiwały swoich udziałowców. W wielu województwach wskaźnik udziału spółdzielców w ogólnej liczbie rolników, którzy zaciągnęli te kredyty preferencyjne, wyniósł 90% [Krzyżanowska, Kwieciński 1994]. Było to zjawisko negatywne, gdyż dopłaty do kredytów preferencyjnych pochodziły z

budżetu państwa i nie było żadnych podstaw do uprzywilejowania udziałowców banków spółdzielczych. Mieli oni możliwość zaciągania kredytów preferencyjnych przeznaczonych tylko dla nich.

Kredyt „wiosenny” jako instrument upowszechniania postępu rolniczego i restrukturyzacji gospodarstw indywidualnych

Ocena efektów kredytów preferencyjnych „wiosennych” w latach 1990–1994 nastęrcza wielu trudności zarówno natury metodologicznej (dobór kryteriów i wskaźników ocen), jak i technicznej (brak danych o wartości i strukturze dopłat, liczbie rolników korzystających oraz wielkości i strukturze kredytów „wiosennych” udzielonych w 1990 i 1991 r., brak danych co do liczby podmiotów korzystających w 1992 i 1993 r.).

A. Woś [1992] do oceny skuteczności (ale nie efektywności) preferencyjnych kredytów na nawozy i środki ochrony roślin w 1991 r. stosuje wielkość sprzedaży nawozów. Według tego kryterium preferencyjny kredyt nawozowy udzielony w 1991 r. (kredyt „wiosenny” w tym roku nie obejmował kredytu na nawozy i środki ochrony roślin, w ustawie budżetowej przewidziano oddzielnie środki na ich bezpośrednie kredytowanie) charakteryzował się niską skutecznością, gdyż wiosną 1991 r. sprzedano nawozów o 37% mniej, a nawozów wapniowych o 22% mniej niż wiosną 1990 r. Jednak Autor zaznacza, że nie wiadomo, jaki byłby na nie popyt, gdyby nie zastosowano kredytu preferencyjnego. Jednocześnie podkreśla, że nawóz był drogi i efektywność jego zastosowania (relacja plon/nawożenie) niska.

Zastosujemy tę metodę do oceny skuteczności kredytowania preferencyjnego w latach 1990–1994. Tabela 5 zawiera wielkość zużycia środków produkcji objętych kredytami preferencyjnymi w okresie 1990–1994.

W okresie 1989–1992 z roku na rok w gospodarstwach indywidualnych spadało zużycie nawozów mineralnych i wapniowych. Szczególnie głęboki spadek (48,5%) zużycia nawozów mineralnych, wobec roku poprzedniego, zanotowano w roku gospodarczym 1990/1991, natomiast w 1991/1992 w stosunku do 1990/1991 był on już znacznie mniejszy (choć nadal duży), bo 22,6%. W roku gospodarczym 1992/1993 zużycie tych nawozów wzrosło o 14,2%, rok później o 12,8%.

Sprzedaż kwalifikowanego materiału siewnego zbóż dla całego rolnictwa (niestety nie dysponujemy danymi dotyczącymi tylko gospodarstw indywidualnych) systematycznie spadała, w roku 1990/1991 w stosunku do poprzedniego o 30,8%, w roku 1991/1992 o 33,6%. Sprzedaż kwalifikowanych sadzeniaków spadła jeszcze bardziej, odpowiednio w tych latach o 42,1 i 50,4%.

Nakłady netto na stado podstawowe w latach kalendarzowych (obliczone jako różnica wartości stada według stanu na końcu i początku roku) mają znak ujemny i zwiększającą się wartość bezwzględną. Oznacza to, że z roku na rok stado podstawowe malało, ale to nie musiało pociągać za sobą następstw negatywnych, gdyby nastąpiła jakościowa poprawa stada.

Tabela 5.

Zużycie środków produkcji objętych preferencyjnymi kredytami „wiosennymi” w latach 1990–1994

Wyszczególnienie	Rok gospodarczy				
	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94
Zużycie nawozów mineralnych w przeliczeniu na czysty składnik przez gospodarstwa indywidualne [tys. ton]	1 937	998,7	773,4	883,3	996
Zużycie nawozu wapniowego (CaO) przez gospodarstwa indywidualne [tys. ton]	2 099,7	1 598,7	1 626,4	1 642,0	1 515
Sprzedaż materiału siewnego całemu rolnictwu [tony]					
– zbóż	378 891	262 368	174 454	.	.
– ziemniaków	317 499	183 676	91 042	.	.
	Rok kalendarzowy				
	1990	1991	1992	1993	1994
Nakłady netto na stado podstawowe w gospodarstwach indywidualnych, ceny bieżące [mln zł]	-193,5	-882,1	-1 094,4	.	.
Przeciętna powierzchnia ogólna indywidualnego gospodarstwa rolnego [ha]	7,1	7,1	7,1	7,1	7,6

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1994, str. 361, 383, Rocznik Statystyczny 1993, str. 35, 103, 120, 135; Mały Rocznik Statystyczny 1995, str. 224.

Mimo preferencyjnych kredytów na nawozy, postęp biologiczny, zakup ziemi i jej zagospodarowanie, zużycie nawozów i kwalifikowanego materiału siewnego malało, spadała też wartość stada podstawowego, przez 5 lat nie nastąpiła też zauważalna poprawa struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych. Świadczy to, że kredyty preferencyjne nie są wystarczająco skutecznym instrumentem polityki rolnej i, aby osiągnąć założone cele, winny być wspierane innymi narzędziami. Ocenę skuteczności kredytów preferencyjnych łagodzi w pewnym stopniu cytowana powyżej uwaga Wosia [1992], że nie wiadomo, jak kształtowałyby się te nakłady, gdyby nie były udzielane kredyty preferencyjne.

Efektywność kredytu może być oceniana jako relacja przyrostu wartości produkcji osiągniętego dzięki kredytowi do wartości kredytu wraz z kosztami z nim związanymi (odsetki, prowizja i inne koszty). Relacja ta jest korzystna, gdy jest wyższa od jedności, oznacza to bowiem, że efekt jest wyższy od nakładu. Należy tu rozróżnić efektywność w skali całego rolnictwa indywidualnego i w skali mikro, czyli gospodarstwa korzystającego z kredytu preferencyjnego.

Istotną kwestią jest tu wysokość oprocentowania kredytów preferencyjnych i wysokość prowizji, a także trudne do oszacowania i udowodnienia zjawisko wzrostu cen środków produkcji na skutek zapowiedzi udostępniania kredytu preferencyjnego na konkretne cele. Występowanie tego zjawiska przy nawozach sygnalizowała wielokrotnie prasa. W 1994 r. Urząd Antymonopolowy uznał za nieuzasadnioną skalę podwyżek cen nawozów mineralnych i ukarał z tego powodu producentów.

W badanym okresie ceny nawozów wzrastały z roku na rok o kilkadziesiąt procent. Jeżeli do wzrostu cen nawozów przyczyniły się w jakimś stopniu kredyty preferencyjne (efekt zarówno nagłaśniania tych kredytów, jak i rzeczywisty przyrost środków na ten cel), pogorszyło to sytuację gospodarstw nie korzystających z nich, gdyż za kwotę przeznaczoną na nawozy mogły kupić ich mniej, co mogło się negatywnie odbić na ich wynikach produkcyjnych i dochodowych. Gospodarstwo korzystające z kredytu preferencyjnego, aby odnieść z niego korzyść, musi uzyskać przyrost wartości produkcji wyższy niż wartość kredytu powiększona o odsetki, prowizję i inne koszty jego uzyskania. Trudno oszacować, bo jest to bardzo indywidualne, wartość efektu zastosowania kredytu w pojedynczym gospodarstwie, należy jednak pamiętać o niskiej efektywności stosowania nawozów w Polsce i dwudziesto-kilkuprocentowej stopie (dopiero w 1994 r. wyniosła ona 10%).

Z szacunku udzielonych kredytów preferencyjnych wynika, że odsetek gospodarstw korzystających z nich był do 1994 r. niewielki, w 1994 r. około 20-procentowy, toteż zdecydowana większość rolników z powodu kredytów preferencyjnych wpływających na wzrost cen musiała ograniczyć nawożenie lub obniżyć inne wydatki produkcyjne, co mogło pociągnąć w skali kraju większe straty w efektach produkcyjnych i dochodowych niż dodatnie efekty produkcyjne i dochodowe uzyskane przez gospodarstwa korzystające z kredytów preferencyjnych.

Tabela 6.

Wskaźniki wzrostu cen detalicznych 1 dt wybranych nawozów mineralnych i ciągnika Ursus o mocy 22,06 kW w latach 1990–1994 (rok poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994
Mocznik nawozowy 46% N w opakowaniu	377,7	210,0	102,2	122,3	133,8
Superfosfat pylisty 18% P ₂ O ₅ luzem	181,2	234,9	121,0	135,2	131,1
Sól potasowa 56–58% K ₂ O luzem	304,3	389,9	110,7	116,9	.
Wapno nawozowe 65–75 CaO luzem	349,4	181,4	137,3	127,0	.
Ciągnik Ursus o mocy 22,06 kW	382,5	124,4	169,8	135,8	156,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego GUS 1994 r. i Małego Rocznika Statystycznego GUS 1995 r.

Kredyty „suszowe”

Aby zmniejszyć negatywne skutki suszy, która dotknęła rolnictwo latem 1992 r., 30.11.1992 r. Rada Ministrów podjęła decyzję o udzieleniu gospodarstwom rolnym pomocy kredytowej. Środki na nią pochodziły z Funduszu Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa.

Kredyty popularnie nazywane „suszowymi” przeznaczono na:

- 1) zakup kwalifikowanego materiału siewnego;
- 2) zakup nawozów mineralnych i środków ochrony roślin;
- 3) zakup pasz;
- 4) zakup oleju napędowego do ciągników i maszyn rolniczych.

Warunki tego kredytu były bardziej korzystne niż kredytów „wiosennych” w tym czasie, bowiem ich oprocentowanie dla rolników wynosiło 0,4% stopy kredytu refinansowego, nie więcej jednak niż 20 punktów procentowych, podczas gdy stopa oprocentowania kredytów „wiosennych” w 1992 r. i 1993 r. – 0,7% stopy kredytu refinansowego. Tylko na 50% wykorzystanego kredytu trzeba było mieć dowody zakupu środków produkcji. Maksymalną sumę kredytu na gospodarstwo uzależniono od posiadanej przez nie powierzchni użytków rolnych. Stawki na 1ha UR były zróżnicowane między województwami w zależności od stopnia poszkodowania suszą. Najwyższą kwotę, bo 1100 tys. zł na 1ha UR udostępniono gospodarstwom w województwie kaliskim, najniższą – 50 tys. zł na 1ha UR w województwie przemyskim.

Aby zapewnić szeroki dostęp do tych kredytów, wytypowano 14 banków (plus zrzeszone w BGŻ i bankach regionalnych banki spółdzielcze). Im również zaoferowano korzystniejsze warunki niż przy kredytach „wiosennych”, bo ustalona dla nich stopa procentowa równała się stopie kredytu refinansowego plus 5 punktów procentowych. Dopłaty do tych kredytów pochłoneły ze środków FRiOR 73,7 mld zł w 1992 r. i 682,9 mld zł w 1993 r., razem 756,6 mld zł [Łęcka-Mularczyk 1993]. Można, zakładając duży margines błędu, oszacować, że dopłaty te pozwoliły na udzielenie kredytów „suszowych” o wartości około 3,7 bln zł. [Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres 1.01.–31.12.1993 r.]

W 1994 r. rolnictwo ponownie zostało dotknięte suszą, w związku z tym we wrześniu uruchomiono następny kredyt „suszowy”. Środki na dopłaty do oprocentowania pochodzą z ARiMR.

Kredyt ten udzielany był na zakup:

- nawozów i środków ochrony roślin;
- kwalifikowanego ziarna siewnego;
- pasz;
- paliwa rolniczego;
- zwierząt hodowlanych.

Maksymalną wielkość kredytu na gospodarstwo określono na 1 mln zł na 1haUR. O kredyt ten rolnicy mogli się ubiegać od września 1994 r. do 31.05.1995 r. Kredyt musi być spłacony do 31.12.1995 r. Kredyty te były udzielane przez banki, które podpisały umowy z ARiMR.

Kredyty „suszowe” miały charakter okazjonalny, ich celem była pomoc rolnictwu w przezwyciężeniu skutków klęski suszy. Jednak od 1992 r. kredyty te są dostępne każdego roku. Susza w 1992 r. (w połączeniu z innymi niekorzystnymi czynnikami) spowodowała duże straty produkcyjne⁵, ale należy pamiętać, że w drugim półroczu nastąpił bardzo duży wzrost cen, np. cena pszenicy w grudniu była w porównaniu z czerwcem o 78,6% wyższa, cena ziemniaków w tym okresie wzrosła o 58,1% [Rocznik Statystyczny Rolnictwa 1993].

Susza w 1994 r. spowodowała niewątpliwie mniejsze straty niż w 1992 r., a ceny produktów rolnych wzrosły w znacznie większym stopniu (m.in. przez oczekiwania inflacyjne rozbudzone katastroficznymi prognozami zbiorów).

Wydaje się, że susza posłużyła jako pretekst do skierowania do rolnictwa dodatkowych środków pod postacią kredytów „suszowych”.

W 1994 r. i 1995 r. w połączeniu z kredytami „wiosennymi” była to niewątpliwie zauważalna pomoc dla rolnictwa. Dzięki tym kredytom znacznie więcej rolników skorzystało z tańszych kredytów i jeżeli przyjmiemy tezę, że producenci środków produkcji nie podnieśli cen w związku ze spodziewanym zwiększonym popytem, efekt kredytów będzie dodatni nie tylko dla pojedynczego gospodarstwa korzystającego z kredytów, ale i w skali całej gospodarki. W przypadku tezy przeciwnej efekt w skali makro będzie ujemny.

Kredyty inwestycyjne

Okres kształtowania gospodarki rynkowej jest niewątpliwie bardzo trudny dla rolnictwa. Sytuacja dochodowa rolnictwa w nowych warunkach uległa gwałtownemu pogorszeniu. Spadek dochodów realnych z pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym był bardzo głęboki⁶. Niekorzystna sytuacja dochodowa oznacza ograniczenie środków nie tylko na nowe inwestycje, ale nawet odtworzeniowe czy niezbędne nakłady bieżące. Jednocześnie rolnictwo stanęło przed koniecznością szybkiego wzrostu efektywności i poprawy jakości produkcji. Jest to niemożliwe bez

⁵Produkcja zbóż podstawowych na 1haUR spadła, w porównaniu z 1991 r., o 27,9%, ziemniaków o 19,4%, warzyw o 20,5%, buraków cukrowych o 26,8%

⁶W 1990 r. dochody realne z tytułu pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym stanowiły 48,6% dochodów w 1989 r., w 1991 r. 73,9% dochodów z 1990 r., dopiero w 1992 r. odnotowano 1,6% wzrost dochodów realnych w porównaniu z rokiem ubiegłym [Roczniki Statystyczne GUS 1991, 1992].

dużych nakładów inwestycyjnych. Oczywista stała się zatem potrzeba uruchomienia zewnętrznych, tanich źródeł finansowania rozwoju gospodarstw rolnych. Powstało kilka niezależnych źródeł inwestycyjnego preferencyjnego kredytu dla rolnictwa. Były to:

1) budżet państwa, początkowo bezpośrednio, od 1992 r. poprzez Fundusz Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa, następnie przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;

2) fundacje;

3) zagraniczne linie kredytowe.

Ad.1. W 1991 r. w ustawie budżetowej przeznaczono 298 mld zł na modernizację i restrukturyzację rolnictwa i przemysłu spożywczego. Faktycznie na ten cel wykorzystano 448 mld zł [Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa w 1991 r., 1992]. Na podstawie tych środków udostępniono preferencyjny kredyt na modernizację gospodarstw indywidualnych. Preferencje polegały na niższej niż rynkowa stopie procentowej i dość długim, jak na ówczesne warunki, okresie spłaty⁷. Kredyty te były udzielane przez 4 banki: BGŻ, Bank Rozwoju Rolnictwa S.A., Gospodarczy Bank Wielkopolski w Poznaniu i Bank Unii Gospodarczej.

W 1992 r. podjęto próbę instytucjonalnego rozwiązania problemu zadłużenia rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, a także wspomaganie kredytem procesów restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa. 11.06.1992 r. został powołany Fundusz Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa (FRiOR). Jednym z celów funduszu było udzielanie kredytów, pożyczek i pomocy w spłacie odsetek od kredytów udzielonych ze środków bankowych⁸. Pierwszeństwo w uzyskaniu kredytów przyznane zostało tym przedsięwzięciom, których realizacja była związana z programem naprawczym obejmującym restrukturyzację dotychczasowego zadłużenia. Priorytet w uzyskaniu kredytu miały inwestycje o wysokim stopniu zaawansowania oraz kredytobiorcy, którzy spłacili kredyt często kosztem prowadzonego gospodarstwa. Podmiot ubiegający się o kredyt obowiązany był przedstawić plan modernizacyjny, bilans i harmonogram wykorzystania kredytu. W przypadku nowych inwestycji wymagany udział środków własnych wynosił 20%. Warunki spłat kredytu były następujące:

- stopa procentowa – 20% w stosunku rocznym;
- karencja spłat rat i odsetek do 1 roku;
- maksymalny okres spłaty kredytu 7 lat.

⁷Oprocentowanie dla banków wynosiło 1,1 stopy kredytu refinansowego, z tego 1/4 odsetek płaćto państwo, a 3/4 rolnik, z tym że odsetki powyżej 24 punktów procentowych ulegają kapitalizacji i są spłacane przez rolnika dopiero po spłacie kredytu. Kredytu tego udzielano na 5 lat z możliwością dwuletniej karencji. Warunkiem uzyskania było przedstawienie projektu modernizacji gospodarstwa opracowanego wspólnie ze specjalistą z ośrodka doradztwa rolniczego.

⁸Preferowano następujące cele: produkcję i przetwórstwo mleka, mięsa, warzyw, owoców, ziół, produkcję „zdrowej żywności”, przetwórstwo zbóż i ziemniaków, przechowalnictwo.

Kredyty były udzielane ze środków funduszu przez banki, które podpisały z nim umowę. Kredytów o wartości poniżej 1 mld zł banki udzielały samodzielnie, o wartości wyższej – po uzyskaniu akceptacji funduszu. Za pośrednictwo banki pobierały prowizję.

Nie ponosząc żadnego ryzyka finansowego, gdyż nie udzielały kredytów ze środków własnych, banki nie przykładają odpowiedniej troski do celowości, efektywności czy zabezpieczenia zwrotności kredytów. Na kredyty naprawcze i modernizacyjne dla rolnictwa wydano ze środków funduszu w okresie jego funkcjonowania 534,17 mld zł, tj. 57% środków wykorzystanych na kredyty preferencyjne. Skorzystały z nich 2173 indywidualne gospodarstwa rolne, w tym 34 kredyty miały wartość powyżej 1 mld zł (wniosków PGR, RSP, spółdzielni ogrodniczych, pszczelarskich i mleczarskich nie rozpatrywano) [Łęcka-Mularczyk 1993].

W grudniu 1993 r. utworzono Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która przejęła środki finansowe i mienie, a także zobowiązania i wierzytelności finansowe FRiOR. W gestii ARiMR znalazły się preferencyjne kredyty inwestycyjne dla rolnictwa, przemysłu rolno-spożywczego i usług dla rolnictwa. Do agencji został przekazany preferencyjny kredyt na zakup ziemi i jej zagospodarowanie, dotychczas będący częścią kredytów „wiosennych”. Agencja realizuje swoje działania przez:

- dopłaty do oprocentowania kredytów bankowych;
- finansowanie lub udział w finansowaniu określonych zadań z obszaru rolnictwa;
- udzielanie gwarancji i poręczeń kredytowych.

W 1994 r. Agencja dopłacała do oprocentowania kredytów inwestycyjnych udzielanych na:

- kupno ziemi i całych gospodarstw;
- nakłady na budowę i modernizację budynków;
- zakup maszyn i urządzeń;
- nakłady inwestycyjne związane z przechowalnictwem, przetwórstwem i uszlachetnianiem płodów rolnych.

Kredytów udzielały banki ze środków własnych. W celu ich uzyskania należało zastosować się do wymagań określonych regulaminem kredytowania banku. Wszelkie formalności załatwiane były w banku. Ubiegający się o kredyt musiał przedstawić opinię właściwego terenowo ODR o celowości zamierzonego przedsięwzięcia na danym terenie i spełnieniu formalnych wymagań uprawniających do korzystania z dopłat⁹. Ogólne warunki kredytów objętych dopłatami były następujące:

- kwota kredytu nie mogła przekroczyć:
 - a) 80% wartości nakładów inwestycyjnych na modernizację gospodarstwa, nie więcej jednak niż 3 mld zł;

⁹W 1995 r. zasady te nie zmieniły się.

b) 70% nakładów na działy specjalne produkcji rolnej i przetwórstwo rolno-spożywcze, nie więcej niż 10 mld zł;

– karencja w spłacie kapitału wynosiła 1 rok;

– stopa procentowa dla kredytobiorcy nie mogła przekroczyć 20% w skali roku.

Stopa procentowa dla banków była zmienna i nie mogła przekraczać 1,5 stopy kredytu redyskontowego w stosunku rocznym. Agencja pokrywała różnicę między stopą procentową żadaną przez banki i stopą procentową płaconą przez kredytobiorców.

Oprócz bezpośrednich kredytów preferencyjnych rolnicy, którzy zorganizowali się w społeczne komitety budowy, mogli otrzymać pomoc finansową od agencji w zakresie realizowanych inwestycji infrastrukturalnych na budowę wodociągów, kanalizacji, telefonizacji¹⁰.

Agendą rządową, finansującą dopłaty do kredytu preferencyjnego dla dzierżawców majątku z Zasobów Własności Rolnej Skarbu Państwa, jest Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Dzierżawcy mogą ubiegać się o kredyt na wykup majątku obrotowego i ruchomych środków trwałych z zasobów w bankach, które podpisały umowę z agencją. Wysokość kredytu nie może przekraczać 80% wartości wykupowanego majątku okołodzierżawnego, okres spłaty kredytu wynosi do 5 lat, stopa procentowa dla kredytobiorcy 24–26%, dla banku 1,3–1,35 stopy kredytu redyskontowego lub 1,135 stopy kredytu refinansowego.

Ad.2. Preferencyjny charakter miały kredyty udzielane przez Fundację Wspomagającą Zaopatrzenie Wsi w Wodę. Były one przeznaczone na budowę wodociągów i kanalizacji wiejskich. Warunki były bardzo korzystne, gdyż stopa procentowa kredytu na wodociągi wynosiła 0,3 stopy kredytu refinansowego, na kanalizację i oczyszczalnię 0,2 stopy kredytu refinansowego, ale nie mniej niż 7% rocznie. Okres kredytowania dla wodociągów wynosił do 6 lat, z karencją do 2 lat, a dla kanalizacji – 10 lat, z karencją do 3 lat. Wysokość kredytu nie mogła przekroczyć 50% kosztów inwestycji.

Kredyty z innych fundacji były przeznaczane na inwestycje w przemyśle rolno-spożywczym, co zwiększa zbyt dla produktów rolnych oraz tworzy nowe miejsca pracy dla mieszkańców wsi, a przez to ma pozytywny wpływ na dochody gospodarstw chłopskich.

Ad.3. Kredyty preferencyjne ze środków pochodzenia zagranicznego kierowano głównie do przemysłu rolno-spożywczego. Unowocześnienie produkcji rolnej,

¹⁰Warunkami są wystąpienie wyłącznie zarządów gmin z wnioskiem o udział agencji w finansowaniu inwestycji, kompletny wniosek i dokumentacja techniczna wraz ze wszystkimi uzgodnieniami przewidzianymi przepisami, zaangażowanie środków społecznego komitetu budowy w wysokości co najmniej 75% kosztów budowy wodociągu, 60% kanalizacji, 75% telefonizacji. Wielkość udziału agencji może wynosić maksymalnie do 25% kosztów budowy dla wodociągu, 40% dla kanalizacji, 25% dla telefonizacji. Każdy wniosek jest rozpatrywany indywidualnie przy uwzględnieniu wielu szczegółowych kryteriów i informacji.

wprowadzenie postępu biologicznego i technicznego oraz poprawa struktury agrarnej wchodziło jedynie w zakres dwóch linii kredytowych¹¹:

a) importowej linii kredytowej dla sektora rolnego w ramach programu Phare Komisji Wspólnot Europejskich (tzw. Agrolinia);

b) kredyty udzielane przez Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej „Counterpart Fund”.

Ad.a. Kredyty z importowej linii kredytowej dla sektora rolnego „Agrolinia” były przeznaczone na finansowanie projektów inwestycyjnych mających charakter produkcyjny i służących poprawie polskiej produkcji rolnej i jej bezpośredniej waloryzacji. Do najważniejszych celów należały:

– zakup maszyn i urządzeń do produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, działów specjalnych produkcji rolnej oraz magazynowania produktów rolnych i spożywczych;

– modernizacja i budowa pomieszczeń produkcyjnych i gospodarskich;

– zakup stada podstawowego oraz materiału do założenia trwałych plantacji.

Kredyty były wypłacane w złotówkach lub w wyjątkowych wypadkach w walutach innych państw. Oprocentowanie kredytów złotówkowych wynosiło 0,6 stopy kredytu refinansowego plus marża banku obsługującego (do 5%), dla kredytów w innych walutach oprocentowanie ustalane było na podstawie stopy LIBOR dla okresów półrocznych plus marża banków (do 4%). Okres spłaty wynosił 12 lat, w tym karencja do 2 lat. Minimalny wkład własny – 20% kosztów inwestycji.

Ad.b. Kredyty z Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi „Counterpart Fund” były wykorzystywane na inwestycje związane z poprawą jakości mleka i jego przetworów, a więc zakup, modernizację i budowę obór zapewniających utrzymanie właściwej czystości i higieny krów oraz uzyskiwanego mleka, zakup doजारek, schładzarek, cystern chłodni do odbioru mleka od rolników, zakup sprzętu żniwnego i kombajnów ziemniaczanych. Kredyt był udzielany w złotówkach, można nim było sfinansować do 70% wartości inwestycji, okres kredytowania do 10 lat, oprocentowanie 0,75 stopy kredytu refinansowego plus marża banku obsługującego.

Oprócz tych kredytów, mieszkańcy wsi zorganizowani w społeczne komitety budowy mogli ubiegać się o preferencyjne kredyty na gazyfikację i telefonizację wsi. Warunki były korzystne, gdyż oprocentowanie na te cele wynosiło 0,4 stopy kredytu refinansowego, okres spłaty 2-4 lata przy gazyfikacji, 3-5 lat przy telefonizacji, karencja w spłacie kapitału w obu przypadkach 1 rok. Kredytem można było pokryć do 40% wartości kosztorysowej inwestycji na gazyfikację (maksymalnie na jedno przyłącze gazowe 3 mln zł, a na całą inwestycję 3 mld) i 30% na telefonizację (maksymalna kwota kredytu 3 mld zł).

¹¹Kredyty innych zagranicznych linii kredytowych, np. Banku Światowego, ze względu na wysokość stopy procentowej trudno zaliczyć do kredytów preferencyjnych.

Podsumowanie

1. W kolejnych latach kształtowania gospodarki rynkowej rozszerzano zakres przedmiotowy kredytów preferencyjnych i zwiększano środki finansowe na nie. Stworzono podstawy stabilnych, instytucjonalnych warunków ich udzielania, polegające na:

– powołaniu do życia i wyposażeniu w środki finansowe (budżetowe i pozabudżetowe) specjalnej agencji (ARiMR) zajmującej się kompleksowo kredytami preferencyjnymi dla rolnictwa. Od marca 1995 r. w gestii agencji znalazły się również kredyty „wiosenne”

– prawnym, w formie ustaw, uregulowaniu zasad udzielania głównych rodzajów kredytów preferencyjnych dla rolnictwa.

2. Do 1994 r. dominowały kredyty „wiosenne”. Środki finansowe na nie przeznaczone wykorzystywane były głównie na dopłaty do kredytów na nawozy i środki ochrony roślin. Mogło to wynikać z faktu, że wydatki na ten cel były uznane przez rolników za najważniejsze albo że najłatwiej udokumentować rachunkami zakup nawozów, a kredyt wykorzystać na inny cel.

3. Skuteczność kredytów „wiosennych” we wdrażaniu postępu rolniczego i restrukturyzacji gospodarstw była niska. W latach 1990–1992 nastąpił spadek zużycia nawozów sztucznych, kwalifikowanego materiału siewnego i stagnacja w wielkości przeciętnej obszarów gospodarstwa. Dopiero w 1993 r. odnotowano niewielkie zwiększenie zakupów nośników postępu rolniczego, a w 1994 r. przyrost przeciętnej powierzchni użytków rolnych w gospodarstwie indywidualnym.

4. W skali całego rolnictwa efekty produkcyjne kredytów „wiosennych” mierzone wielkością przyrostu produkcji uzyskaną dzięki nim są trudne do oszacowania. Istnieją podstawy, aby przypuszczać, że mogą być wręcz ujemne, gdyż dodatnie efekty, jeśli wystąpiły, w gospodarstwach korzystających z nich są niwelowane przez ujemne w gospodarstwach nie korzystających, ale zmuszonych płacić wyższe ceny za nawozy. Część z nich mogła przez to zmniejszyć nawożenie i uzyskać niższe plony.

5. Z roku na rok rozszerzano zakres przedmiotowy kredytów preferencyjnych. Nie popierano tego jednak odpowiednim realnym zwiększaniem środków finansowych przeznaczanych na dopłaty do oprocentowania. W 1994 r. kredyty preferencyjne można było zaciągnąć na prawie wszystkie środki obrotowe i inwestycyjne. Wypacza to ideę kredytu preferencyjnego, osłabia jego bodźcową funkcję, powoduje rozproszenie i rozdrobnienie środków. Tak szeroki zakres przedmiotowy kredytów preferencyjnych będzie wymagał systematycznie rosnących środków finansowych z budżetu państwa. Obsługa kredytów z lat ubiegłych może w niedalekiej przyszłości spowodować drastyczne ograniczenie udzielania kredytów preferencyjnych.

6. Pozytywnie należy ocenić rolę preferencyjnych kredytów i pomocy finansowej ARiMR w tworzeniu technicznej infrastruktury wsi (wodociągi, kanalizacja,

telefonizacja). Kredyty te mają duże znaczenie jako źródło finansowania i jako czynnik przesądający o podjęciu inwestycji.

Literatura

- KRZYŻANOWSKA Z., KWIECIŃSKI A. przy współpracy całego zespołu SAEPR, 1994: Kredyty preferencyjne „wiosenne” – 1994, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa nr 5, Warszawa.
- ŁĘCKA-MULARCZYK B., 1993: Funkcjonowanie Funduszu Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa (lipiec 1992 – październik 1993), praca magisterska pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Lewandowskiego, Wydział Rolniczy SGGW, Warszawa.
- STEFJAŃSKI M., 1989: Polityka kredytowania indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa.
- URBAN R., 1991: Problemy kapitałowe gospodarki żywnościowej a polityka i system kredytowy, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, zeszyt nr 302, IERiGŻ, Warszawa.
- WOŚ A., 1992: Polityka rolna w warunkach liberalizacji rynku (1990–1992), IERiGŻ, Warszawa.
- Sprawozdania z wykonania budżetu państwa za rok 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, Ministerstwo Finansów.
- Roczniki Statystyczne GUS: 1991, 1992, 1993, 1994.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa GUS 1993.
- Informator o liniach kredytowych dla sektora rolnego (maj 1994), Fundusz Współpracy (Cooperation Fund), Poznań, 1994.

Preferential credits for individual farms over the period of changes of the system (1990–1994)

Abstract

In the years 1990–1994 preferential credits in agriculture were for progress in agriculture and structural transformations. During that time this instrument was used twice to help farmers in overcoming the effects of drought in 1992 and 1994. The preferential credits were provided generally by BGŻ, GBW, GBPZ, BUG and other associated banks. Preferences meant a lower than market interest rate. The range of subjects covered by these credits increased every year, whereas in reality financial funds decreased for additional payments from state budget. This was one of the factors of low effectiveness of these credits.